

अगस्त्यो मैत्रावरुणिः। मरुतः। जगती, ८-१० त्रिष्टुप्।

यज्ञायज्ञा वः समना तुतुर्वणिर्धियं धियं वो देवया उ दधिध्वे।

आ वोऽर्वाचः सुविताय रोदस्योर्महे ववृत्यामवसे सुवृक्तिभिः ॥ १.१६८.०१

वः- युष्माकम्। समना- सहृदयमतिः। यज्ञं यज्ञं - प्रतियज्ञं। तुतुर्वणिः- वेगवती। देवयाः- हे देवान् प्रापयितारः। वः- यूयम्। धियं धियम्- अस्माकं प्रतिबुद्धिः। दधिध्वे- धारयथ। सुविताय- शोभनव्याप्त्यै। रोदस्योः- द्यावापृथिव्योः। महे- महत्यै। अवसे- रक्षायै। सुवृक्तिभिः- सुष्ठु समर्पितैश्चित्तैः। वः- युष्मान्। अर्वाचः- अस्मदभिमुखान्। आ ववृत्याम्- आवर्तयामि ॥१॥

वव्रासो न ये स्वजाः स्वतवस इषं स्वरभिजायन्त धूतयः।

सहस्रियासो अपां नोर्मय आसा गावो वन्द्यासो नोक्षणः ॥ १.१६८.०२

वव्रासो न- यद्यप्यरूपास्तथापि सरूपा इव। ये। स्वजाः- स्वयंभुवः। स्वतवसः- आत्मबलयुक्ताः। इषं स्वः- स्वर्गेषणामभिलक्ष्य। अभिजायन्त- जायमानाः। धूतयः- कम्पयन्तः। सहस्रियासः- अनन्ताः। अपां नोर्मयः- समुद्राद्वीचय इवात्मनः प्रभूताः। वन्द्यासः- नमस्कार्याः। गावः- धेनवः। न- इव। आसा- समीपे। उक्षणः- सेक्तारो भवन्ति ॥२॥

सोमासो न ये सुतास्तुतांशवो ह्रत्सु पीतासो दुवसो नासते।

एषामंसेषु रम्भिणीव रारभे हस्तेषु खादिश्च कृतिश्च सं दधे ॥ १.१६८.०३

ये । सुताः- निष्पादिताः । ते । तृप्तांशवः- तर्पयन्तः । सोमासः- रसाः । पीतासः- अनुभूताः ।
हृत्सु- हृदयेषु । दुवसः- परिचरन्तः । न- इव । आसते । खादिश्च कृतिश्च- मरुतामायुधानि ।
एषाम्- मरुताम् । अंसेषु- स्कन्धेषु । हस्तेषु- भुजेषु । रम्भिणी- प्रेम्णा परिरम्भणकुशला नारी ।
आ रारभे इव- आश्लिष्यतीव । सं दधे- सन्धीयन्ते ॥३॥

अव स्वयुक्ता दिव आ वृथा ययुरमर्त्याः कशया चोदत त्मना ।

अरेणवस्तुविजाता अचुच्यवुर्दृहानि चिन्मरुतो भ्राजदृष्टयः ॥ १.१६८.०४

स्वयुक्ताः- आत्मयोगाः । वृथा- अनायासेन । दिवः- आकाशात् । अव आ ययुः- भुवमवतरन्ति ।
आत्मनः शरीरपर्यन्तं प्राणा अवतरन्तीत्याध्यात्मिके । अमर्त्याः- अमरणशीलाः । त्मना-
स्वयमेव । कशया- मन्त्रेण । चोदत- प्रेरयत । अरेणवः- अदोषाः । तुविजाताः- बहुधा जाताः ।
दृह्णाणि- दृढान् जडोपलक्षितान् गिरीन् मेघानपि । भ्राजदृष्टयः- दीप्तदृष्टयः । मरुतः- वाताः
प्राणाधिदेवताः । अचुच्यवुः- चालयन्ति ॥४॥

को वोऽन्तर्मरुत ऋष्टिविद्युतो रेजति त्मना हन्वेव जिह्वया ।

धन्वच्युत इषां न यामनि पुरुप्रैषा अहन्योऽनैतशः ॥ १.१६८.०५

जिह्वया- रसनया । हन्वेव- हनू यथा चाल्येते तथा । ऋष्टिविद्युतः- आयुधैर्दीप्ताः । मरुतः- हे
प्राणविशेषाः । वः- युष्माकम् । अन्तः- मध्ये । कः । त्मना- स्वयमेव । रेजति- कम्पयति । इषाम्-
काम्यानां सस्यानाम् । यामनि- मार्गे । धन्वच्युतः- अन्तरिक्षात्पतज्जलम् । न- इव । पुरुप्रैषाः-
प्रभूतप्रकर्षैषणः । अहन्यः- अह्ना संबद्धः । रात्र्यां विश्रम्य प्रभाते । एतशः- अश्वः । न- इव । मरुतां
मध्ये स इन्द्रो वा रुद्रो वा राजते ॥५॥

क्व स्विदस्य रजसो महस्परं क्वावरं मरुतो यस्मिन्नायय।

यच्चावयथ विथुरेव संहितं व्यद्रिणा पतथ त्वेषमर्णवम् ॥ १.१६८.०६

यत्- यदा । संहितम्- उदकसङ्घम् । विथुरेव- शिथिलमिव कृत्वा । च्यावयथ- चालयथ । अद्रिणा- पर्वतान्मेघाद्वा । त्वेषम्- दीप्तम् । अर्णवम्- उदकम् । वि- विशेषेण । पतथ- पातयथ तदा । प्राणाः मूलशक्तिधाराः जडशरीराच्छोभनकर्मणे चालयित्वा पातयन्तीत्याध्यात्मिके । यस्मिन्- यस्मिन्नुदके लोके वा निमित्तभूते । आयय- आगच्छत । अस्य रजसः- एतस्य लोकस्योदकस्य वा । महस्परम्- महत्पारम् । क्व स्विद्- कुत्रास्ति । क्वावरम्- अधरं स्थानं कुत्रास्ति ॥६॥

सातिर्न वोऽमवती स्वर्वती त्वेषा विपाका मरुतः पिपिष्वती।

भद्रा वो रातिः पृणतो न दक्षिणा पृथुञ्जयी असुर्येव जञ्जती ॥ १.१६८.०७

मरुतः- हे प्राणविशेषाः । वः- युष्माकम् । सातिर्न- संभक्तिरिव । वः- युष्माकम् । रातिः- दानम् । अमवती- बुद्धिसाचिव्यवती । स्वर्वती- मन्त्रवती । त्वेषा- दीप्ता । विपाका- विशेषेण पक्वा । पिपिष्वती- पोषणवती । पृणतः- प्रीणयितृन् । न दक्षिणा- सामर्थ्याधिदेवतेव । पृथुञ्जयी- प्रभूतवेगा । असुर्येव जञ्जती- प्राणदायकशक्तिरिव भवति ॥७॥

प्रति शोभन्ति सिन्धवः पविभ्यो यदभ्रियां वाचमुदीरयन्ति।

अव स्मयन्त विद्युतः पृथिव्यां यदी घृतं मरुतः प्रुष्णुवन्ति ॥ १.१६८.०८

पविभ्यः- वज्रेभ्यः । सिन्धवः- आपः । प्रति शोभन्ति- प्रतिचलन्ति । अभ्रियां वाचम्- स्तनयितुलक्षणं मेघसंबन्धिशब्दम् । उदीरयन्ति- कुर्वन्ति । मूलशक्तिप्रवाहस्थमन्त्रोपलक्षणैषा वाक् । पृथिव्याम्- अन्तरिक्षे । पृथिवीशब्दोऽन्तरिक्षनामसु पठितः । विद्युतः- ज्योतिःसङ्घः । अव स्मयन्त-

अवाङ्मुखं प्रकाशन्ते । मरुतः- वाताः प्राणा वा । घृतम्- उदकं मूलशक्तिप्रवाहं वा । प्रुष्णुवन्ति-
सिञ्चन्ति ॥८॥

असूत पृश्निर्महते रणाय त्वेषमयासां मरुतामनीकम् ।

ते सप्सरासोऽजनयन्ताभ्वमादित्स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ॥ १.१६८.०९

महते- बृहते । रणाय- वृत्रविरोधियुद्धाय । पृश्निः- अदितिरखण्डप्रकृतिर्गोरूपिणी । अयासाम्-
गतिशीलानाम् । मरुताम्- प्राणविशेषाणाम् । अनीकम्- समूहम् । त्वेषम्- दीप्तम् । असूत-
अजनयत् । ते- मरुतः । सप्सरासः- समानरूपाः । अभ्वम्- मेघं जडप्रतीकम् । अजनयन्त-
सुषुविरे । आदित्- अनन्तरमेव । इषिराम्- सर्वप्रेरिकाम् । स्वधाम्- चितिशक्तिम् । पर्यपश्यन्-
परितः साक्षात्कुर्वन्ति ॥९॥

एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः ।

एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ १.१६८.१०

पूर्वं व्याख्यातम् (१.१६५.१५) ॥१०॥